

Rodzina i lata szkolne Antoniego Jedka (* 1834 Słone + 1903 Tuchów) wybitnego redemptorysty prowincji austriackiej, czeskiej i polskiej¹

Wstęp

Nadal nieustabilizowanym pozostaje kształt procesu integracji europejskiej, zainicjowany krótko po zakończeniu II wojnie światowej, z myślą o dojrzałej (tzn. odpowiadającej antropologii chrześcijańskiej) jedności naszego kontynentu. Jeden z wymiarów polaryzacji zachodzącej w wymianie prezentowanych koncepcji, przebiega pomiędzy Europą regionów, a Europą Ojczyzn. Zatrzymując się przy tym ostatnim pojęciu, stwierdzamy iż wymagającą w tym względzie sytuację spotykamy na Dolnym Śląsku, gdzie długo utrzymywana sytuacja prowizoryczności nie ułatwiała osiedlonym tu Polakom tworzenia małej ojczyzny i poznawania dziedzictwa kulturowego tutejszych regionów geograficznych.

Powyższe uwagi dotyczą także aktualnego położenia mieszkańców Ziemi Kłodzkiej oraz wchodzącego w jej skład, tzw. Obniżenia Kudowskiego i kilku pokoleń tutejszych mieszkańców. W literaturze przedmiotu funkcjonuje interesujące pojęcie tzw. „Czeskiego Zaułka”. Próbowano w nim chociażby częściowo opisać życie i położenie ok. 5-7,5 tys. ostatnich Czechów żyjących na całym Dolnym Śląsku w połowie XIX w.. Zamieszkiwali oni kilkanaście niewielkich wiosek w otoczeniu dzisiejszej Kudowy.

Po okresie kulturkampfu i wielowiekowej intensywnej germanizacji, w okresie międzywojennym XX w. największy procentowo udział mieszkańców narodowości czeskiej odnotowujemy w takich oto miejscowościach (w połowie należących do współczesnej parafii Czerмна, lub niezbyt od niej oddalonych): /1/ PSTRAŻNA = 83,3 %; /2/ **SŁONE** = **75,0%**; /3/ CZERMNA = 66,6%; /4/ BRZOZOWIE = 44,9 %; /5/ PASTERKA = 24,9 %; /6/ KARŁÓW = 22,8 %; /7/ ZAKRZE = 21,4 % (*ta wieś stanowiła odrębną parafię*); /8/ KUDOWA = 16,7 %¹.

Niewielki region tzw. Czeskiego Zaułka jest nadal interesującym tematem badawczym i to nie tylko dla czeskich uczonych (nb. w dniach 5-7 września 2007 r. w Czeskiej Skalicy k/Nachodu odbędzie się sympozjum na powyższy temat), ale również dla rodzimych naukowców. Podróżujący samochodem z Wrocławia do Pragi, bardzo często mają przed oczyma napis informacyjny: „Kudowa-Słone”. Wypada w tym miejscu odnotować fakt, że właśnie wieś Słone, wchodząca w skład „Czeskiego Zaułka” ma nie tylko interesującą historię, ale między innymi w XIX w. wydała ona wiele cenionych osobistości, a w tym dwóch redemptorystów należących do swoistych „pionierów” prowincji redemptorystów na północ od Alp, tzn. austriackiej czeskiej i polskiej.

Jednym z nich jest ojciec Antoni Jedek (* 1834 Słone + 1903 Tuchów) uważający się za „Czecha z krwi kości” – zob. *foto po prawej*. W dziejach polskiej prowincji redemptorystów, która w 2009 r. będzie świętować pierwsze stulecia swego istnienia, jest on, obok św. Klemensa Marii Hofbauera (*1751 +1820), jedną z kluczowych postaci. Co więcej, pomimo tego że jako pierwszy superior klasztoru redemptorystów w Mościskach (31 V 1883 r.) i Tuchowie (26 IV 1893 r.; oraz pierwszy przełożony polskiej wice prowincji), jest on pierwszoplanową postacią w trzecim „zwycięskim boju” redemptorystów zmierzających do zaszczerpienia w Polsce - doby rozbiorów - charyzmatu św. Alfonsa Marii Liguriego (*1696 +1787)², to jednak jego sylwetka i działalność nadal pozostaje praktycznie nieznaną (nb. do dzisiaj nie doczekała się miejsca na szpaltach EK KUL, ani PSB). Prace biograficzne związane z jego osobą, ciągle pozostają na etapie wstępnym, a nieliczne biogramy (ich autorami są głównie polscy redemptoryści: o. Bernard A. Łubieński, o. Władysław Szofdrski³, o. Kazimierz Zabawa⁴, o. Edward Nocuń⁵, br. Piotr Jendrzejek⁶ i o. Martin Macko⁷) nie wychodzą poza kształt szkicowy, a więc przyczynkarski, bardzo fragmentaryczny i jednostronny⁸. Pomimo iż istnieją nawet dwie, w miarę obszerne rękopiśmienne wersje życiorysu o. Antoniego Jedka⁹, których autorem jest ówczesny kronikarz polskiej wice prowincji, a obecnie kandydat na ołtarze o. Bernard Alojzy Łubieński (* 9 XII 1846 Guzowie k/ Skierniewic i Warszawy; +10 IX 1933 Warszawa)¹⁰, to jednak nie podejmują one w dostatecznym stopniu m.in. tematu rodziny i środowiska Antoniego

¹ Zob. T. Fitych, Rodzina i lata szkolne Antoniego Jedka (* 1834 Słone + 1903 Tuchów) wybitnego redemptorysty prowincji austriackiej, czeskiej i polskiej, w: Z miłości do Kościoła. Księga Pamiątkowa dedykowana Księdzu Infułatowi Profesorowi Władysławowi Bochnakowi. Redakcja: ks. B. Drożdż, Legnica 2008, s. 235-262.

Jedka oraz bliższej charakterystyki okresu jego dzieciństwa. Z tego względu niniejszy przyczynek stanowi próbę uzupełnienia tej luki.

1. Słone - kolebka rodziny Jedek, rys historyczno-kulturowy

W przeszłości Słone (ok. 370-380 m n.p.m.) było samodzielną wsią. Powstała ona najprawdopodobniej w 2 połowie XIII w. i do początku XV w. (a więc przez półtora stulecia) należała do dominium nachodzkiego w Królestwie Czeskim. Słone to typowa wieś łańcuchowa (ulicówka o dł. ok 1 km), ciągnąca się wzdłuż dolnego biegu Bystrej i w pobliżu doliny rzeki Metuja.

W 1403 r. spotykamy pierwszą wzmiankę w postaci nazewnictwa *Slaney* (czes. slany = słony) . W przeciągu stuleci nazwa była wielokrotnie modyfikowana i zmieniana: 1425 r. - *Slane*; 1747 r. - *Slanei*; 1787 r. - *Schlaney*; 1825 r. - *Schloin*; 1933 r. - *Schnellau* i od 1945 r. - *Słone*¹¹.

W 1403 r. wieś Słone stanowiła posiadłość młodego szlachcica Johanna, który bywał określany w dokumentach jako 'Naton von Slaney'. Jego następcami byli m.in. w 1410 r. Kunesch von Slaney, a w 1448 r. 'Heinrich von Doubravice', który mianował się 'Slánský von Doubravice'¹².

W 1477 r. Słone, które dotychczas należało bezpośrednio do Czech, razem z dominium Homole zostało wcielone do Hrabstwa Kłodzkiego, ale do 1497 r. pozostawało jeszcze powiązane z Nachodem - jako lenno. Dopiero w 1497 r. stało się w pełni częścią dominium Homole.

W 1596 r., kiedy to Tobiáš Slánský z miejscowości Doubravice, umarł bezdzietnie, dominium Homole zostało przejęte przez Kamerę Królewską w Pradze¹³. W 1601 r. wieś Słone (obejmowała wówczas ok. 116 ha pól i lasów oraz pobliską wieś Brzozowie) nabyło miasto Náchod (reprezentowane przez purkmistra i dwóch rajców). Dokonano szeregu inwestycji i w efekcie nastąpił tu znaczny rozwój gospodarczy. Po rozległym pożarze i zniszczeniach spowodowanych działaniami wojny trzydziestoletniej (1618-1648), w roku 1666 dominium zostało na nowo odbudowane (z tego czasu zachowała się też umowa o budowie w Słonym twierdzy, swego rodzaju umocnienia).

Na początku XVII w. Słone (wraz z Czermną i Kudową) wchodziło w skład obszernych dóbr nachodzkich, należących w latach 1623-1634 do dwóch przedstawicieli szlacheckiej rodziny Trčki (Maria Magdalena w l. 1623-1629, i Adam Erdman w l. 1629-1634)¹⁴, spowinowaconej z czeskiego pochodzenia wodzem i politykiem wojny 30-letniej, jakim był Albrecht Wenzel Eusebius von Wallenstein (albo Waldstein, (ur. 24 IX 1583, zm. 25 II 1634). Po straceniu obu tych mężczyzn (z powodu nielojalności wobec domu Habsburgów), dobra przeszły na własność Szkota z pochodzenia, oficera cesarskiego hrabiego von Leslie i jego spadkobierców (ten stan własności przetrwał do ok. 1785 r.). Dodajmy jeszcze fakt, że hrabia von Leslie był także właścicielem Nového Města nad Metują (dalej n/M).. Tak więc wieś Słone stanowiła w tym czasie własność miasta Nachodu i zarazem wchodziła w skład majoratu w Novém Měste n/M.

Po 1742 r. i pokoju zawartym we Wrocławiu Ziemia Kłodzka, za panowania Marii Teresy, zmieniła się pierwotna granica Hrabstwa Kłodzkiego, bowiem stała się on granicę państwową. W 1743 r. sejm czeski zrzekł się Kłodzka i Śląska. W konsekwencji dominia Słone (oraz Czerмна i Międzyzlesie) ponownie przeszły pod zarząd miasta Náchod. Ze względu na korzystne położenie przy przejściu granicznym, na starym i ruchliwym trakcie handlowym zwanym kłodzkim, wieś szybko się rozwijała (dla nielicznych osób środki finansowe pochodziły także z praktyki przemytu)¹⁵.

W 1763 r. po zawartym pokoju (Hubertusburger Frieden), Słone wraz z Hrabstwem Kłodzkim definitywnie przeszło pod władzę Prus i stanowiło część prowincji śląskiej i należąc do pruskiej jednostki administracyjnej w Kłodzku (Landkreis Glatz).

W roku 1787 w Słonym było 427 mieszkańców; a w 1816 r. - 476; 1825 r. - 496; 1840 r. - 670; 1910 r. - 924 1970 r. - 804. Nie mniej już w 1747 r. była tu strażnica graniczna, a we wsi mieszkało 13 kmieci oraz 50 zagrodników i chałupników. Był tu też folwark i 2 młyny wodne. W 1765 r. we wsi żyło 13 kmieci, 37 zagrodników i 7 chałupników, w tym 11 rzemieślników. W 1787 r. wieś stała się znacznym ośrodkiem chałupniczego tkactwa płóciennego. Był tu dwór i folwark, 3 młyny wodne, a mieszkało 10 kmieci oraz 70 zagrodników i chałupników. Było wśród nich aż 61 płócienników i 12 innych rzemieślników.

Na początku XIX w. , w 1825 r. było w Słonym 87 domów, folwark, katolicka szkoła, browar, 2 młyny wodne i komora celna, która stanowiła filię urzędu celnego w Międzyzlesiu. Wieś należała do miasta Náchod, a mieszkańcy w znacznej części trudnili się tkactwem chałupniczym (czynnych było 49 krosien płócienniczych). W 1840 r. było tu już 108 domów. Słone stało się już coraz bardziej znaczącym ośrodkiem włókiennictwa. Funkcjonowało tu 88 krosien bawełnianych. Żyło tu także 9 innych rzemieślników i 8 handlarzy. W połowie XIX w. Słone stanowiło również uczęszczane przejście graniczne. Jego opis pozostawił w 1853 r. lekarz, Fryderyk Skobel profesor UJ, który pochwalił

stan tutejszej drogi i opisał szczegółowo most graniczny (nazywany przez szereg stuleci od nazwiska jednego z właścicieli 'słanskim mostem'). W tym czasie był on wymalowany w połowie barwami pruskimi i austriackimi. W Słone funkcjonowała pruska placówka graniczna, urząd celny oraz zajazd i gospoda. Później powstał hotel¹⁶ i browar¹⁷. W 1905 r. doprowadzono do Kudowy Zdroju (wówczas Zakrze) linię kolejową z Kłodzka. Wówczas w Słone powstała stacja kolejowa.

W 1855 r. na Ziemi Kłodzkiej żyło 143.000 osób. Zamieszkiwali oni 9 miast trzy największe to Kłodzko, Bystrzyca i Nowa Ruda), 280 wsi i 100 kolonii¹⁸. W 1885 r. w interesującym nas regionem było już 176.450 mieszkańców. Wielkość Słonego w połowie XX w. przybliżyła między innymi liczba 55 gospodarstw rolnych; majątek ziemski rzędu 479 ha, w tym 320 użytków rolnych i 87 ha lasów. W 1939 r. zamieszkiwało tu już ok. 1000 osób (w tym 98 % wyznania rzym. kat. władających językiem czeskim), a w 1970 r. jedynie 804 osoby. Od lat 70. XX w. jest to dzielnica

miasta Kudowa-Zdrój (ten, były "przysiółek" wsi Czerмна, po II wojnie światowej otrzymał prawa miejskie) z przejściem granicznym z Czechami, Kudowa - Náchod (cztery kilometry od centrum nowopowstałego miasta).

2. Rodzina i dzieciństwo Antona Jedka

Anton Jedek (*taki zapis widnieje w księdze chrztu*), natomiast sam zainteresowany oraz współbracia zakonnicy używali w XX w. spolszczonego brzmienia imienia i nazwiska: Antoni Jedek (i takim brzmieniem imienia i nazwiska będziemy się posługiwali), urodził się 8 lipca 1834 r. o godzinie szóstej rano we wsi Słone¹⁹. W okresie jego życia należała ona do parafii św. Bartłomieja w Czerმnej²⁰, która była częścią dekanatu kłodzkiego w archidiecezji praskiej. Był on synem 42-letniego Antona (*12 XI 1791 Słone) i 35-letniej matki Anny, z domu Scoda (*02 IV 1799 Słone).

Poprzez sakrament chrztu udzielony Antoniemu Jedkowi juniorowi w dwa dni po urodzeniu - 10 lipca tegoż roku (otrzymał imię wybitnego franciszkanina i kaznodziei św. Antoniego Padewskiego), przez księdza proboszcza parafii św. Bartłomieja w Czerმnej Josefa Martineza (1834 – 1886; zob. *na zdjęciu po prawej – jego grób*), został włączony do wspólnoty kościoła katolickiego²¹. Podczas liturgicznej uroczystości, funkcję tzw. ojca chrzestnego pełnił miejscowy młynarz Thadeus Neumann, a świadkami byli: chałupnik Johann Langer, Albertine - żona Wenzela Krebs ("Kollonist") oraz Franziska - wdowa Johanna Heidera, młynarza z pobliskiego Brzozowia.

2.1. Postacie rodziców i dziadków

Starszy wiekiem od matki Antoniego był ojciec Anton. Przyszedł on na świat w Słone w dniu 12 listopada 1791 r. o godzinie 6-tej rano, w rodzinie rolnika Joseph Jedek i Ludmiły z domu Lange. Ochrzcił go ówczesny proboszcz Czerმnej, ksiądz Wentzel Tomaschek (1765-1804) dając mu imię Antona²². Świadkami liturgicznego obrzędu były zaprzyjaźnione osoby ze Słonego: dwaj rolnicy Anton Stephan i Johan Hügner oraz Katarzyna żona Josepha Scody²³. Jak już wspomnieliśmy ok. 1787 r. wieś Słone była centrum tkactwa chałupniczego (w l. 1840 - ok. 88 kosien bawełnianych).

Nieznane są nam koleje życia Antona seniora. Wiemy jedynie, że po wcieleniu go do armii austriackiej, szczęśliwie przeżył on kampanię²⁴ przeciwko Napoleonowi I Bonaparte (* 15 VIII 1769 + 5 V 1821)²⁵ i nie jest wykluczone że był uczestnikiem pod Lipskiem tzw. wielkiej „Bitwy Narodów” (16-19 października 1813 r.). Krwawy bój toczyło wówczas 330 tys. Rosjan, Niemców i Szwedów przeciwko 160 tysięcy Francuzów, Polaków i Sasów, przy czym ci ostatni w trakcie bitwy przeszli na stronę wroga.

Po szczęśliwym powrocie na ojczystą ziemię, przez kolejne ok. 40 lat Anton pracował na swoim gospodarstwie jako rolnik. W starszym wieku, z konieczności dokonana się w jego życiu zmiana typu wykonywanej pracy. Jeszcze w dniu 19 lutego 1854 r., a więc Anton senior przeżywał już 63-ci rok życia proboszcz Martinec w sporządzonym piśmie urzędowym wskazywał go jeszcze jako rolnika²⁶. Natomiast po upływie zaledwie dwu lat, tenże proboszcz na

niemieckojęzycznym dokumencie z 27 października 1856 r. napisał już wymowne słowo - "Bauerausgediner"²⁷. Znaczyłyby to, że prawdopodobnie najstarszy z synów (był nim Joseph Wenzel ur.14 II 1822 r.) przejął już gospodarstwo rolne, a Anton senior mieszkał u niego licząc na przysługującą mu opiekę i wyżywienie. Przy czym świadectwo maturalne Antona Jedka juniora wystawione w Kłodzku pięć miesięcy wcześniej - w dniu 27 maja 1856 r. - podaje już jako podstawowy zawód jego ojca Antona określenie - 'tkacz' (Weber)"²⁸. Możemy więc przypuszczać, że po skończeniu ok. 64 lat Anton senior, z nieznanych bliżej przyczyn (osłabione zdrowie czy też potrzeba usamodzielnienia się najstarszego syna...?), korzystał już z prawa bycia na utrzymaniu najstarszego syna i dodatkowo pracował (być może w domu) jako tkacz, bowiem najmłodszy syn Wenzel, spośród ośmiorga dzieci miał jeszcze niespełna czternaście lat (czyli nadal potrzebował opieki i środków do życia). Zauważmy że tkactwo stanowiło wówczas zajęcie typowe dla sporej części okolicznej ludności.

Od dnia 21 lutego 1861 r., czyli od dnia śmierci małżonki Anny, ostatnie pięć lat swego życia, Anton przeżywał już jako wdowiec. W tym samym roku doświadczył jednak radości płynącej z faktu udzielenia synowi Antoniemu święceń kapłańskich. Po kilku latach młody redemptorysta O. Anton, już jako kapłan, przy okazji misji głoszonych w okolicy Kłodzka, zdołał przybyć do domu rodzinnego w Słonem i asystować swemu ojcu przy łożu śmierci²⁹. Anton Jedek senior osiągnął piękny wiek 74 lat. Zmarł w rodzinnej wsi Słone, dnia 16 czerwca 1866 r. o godzinie 7 rano. Przyczyną jego śmierci była słabość związana z sędziwym wiekiem. Wcześniej odbył spowiedź generalną i z rąk wikariusza księdza Juliusza Becka (1865-1886) otrzymał sakrament chorych. Pogrzeb odbył się w dniu 19 czerwca, a poprowadził go proboszcz ksiądz Josef Martinez (1834-1886)³⁰.

Matka Antoniego juniora była o prawie 8 lat młodsza od jego ojca. Anna Ludmila przyszła na świat również w Słonem, o godzinie 6 rano w dniu 2 kwietnia 1799 r.. Jej rodzicami byli chałupnik Joseph Scody i Kathariny z domu Wolfin. Podobnie jak to było w przypadku Antona ochrzcił go ówczesny proboszcz Czermej ksiądz Wentzel Tomaschek (1765-1804). Świadcami tego wydarzenia były zaprzyjaźnione osoby ze Słonego: Katharina żona Josepha Jedek rolnika, Anna córka Johanna Kümmer chałupnika oraz Joseph Zeidler chałupnik³¹.

Rodzice Antona poznali się ok. 1820 r., a w dniu 20-go lutego 1821 r. w kościele parafialnym św. Bartłomieja w Czermej odbył się ich ślub. Ojciec Anton był ślubnym dzieckiem nieżyjącego już Josepha, rolnika ze Słonego i miał w tym czasie już 29 lat. Matka była córką Josepha Scody, rolnika ze Słonego. W uroczystej chwili ślubu kościelnego była panną w wieku 20 lat³². Przy sakramencie małżeństwa, z ramienia Kościoła, asystował miejscowy proboszcz Joseph Franke (1818-1833), a funkcję świadków pełnili: Franz Jedek - chałupnik oraz Joseph Kriegel z zawodu szewc³³.

Matka Anna była kobietą pobożną i bogobożną. W swym życiu odbyła między innymi pielgrzymkę do sanktuarium Matki Bożej na Jasnej Górze w Częstochowie, gdzie - jak się przypuszcza - najprawdopodobniej (w godzinie jakiejś ciężkiej rodzinnej próby lub doznania szczególnej łaski) wymodliła przyszłe powołanie zakonne dla swego syna "Tomiczka" (jak go z czeska nazywano w domu)³⁴. Późniejszy zakonnik Antoni, często z wdzięcznością wspominał swoją matkę Annę (+ 21 II 1861 Słone). Podkreślał, że miał pociechę i radość płynącą z odwiedzenia w domu rodzinnym w Słonem swej matki, chorej na zapalenie płuc i faktu przygotowania jej na śmierć. W tym czasie był on tylko studentem teologii oraz klerykiem redemptorystów po ślubach wieczystych, ale tylko ze święceniami niższymi, bowiem święcenia kapłańskie przyjął dopiero w dniu 28 lipca 1861 r.. Matka Antoniego nie ukończyła wieku 61 lat i nie doczekała się chwili święceń kapłańskich swego syna. Wychowała natomiast aż ośmiorgo dzieci i nawet najmłodszy jej syn Wenzel (*22 V 1842), osiągnął wiek dojrzały - 19 lat. Urodziła go w zaawansowanym wieku 42 lat. Niestety brak przekazów źródłowych nie pozwala nam dać odpowiedzi na pytanie: czy Antoni Jedek odbywający studia teologiczne w Austrii wziął udział w jej pogrzebie jaki miał miejsce w dniu 25 lutego 1861 r.?³⁵

Zarówno dziadkowie ze strony ojca: Joseph i Ludmila oraz matki: Joseph i Katharina, jak i rodzice Antoniego juniora pochodzili ze Słonego i byli w miarę zasobnymi rolnikami, tworząc w połowie XIX w. grono ok. 55 tutejszych gospodarzy, na ok. 90-100 żyjących w Słonem rodzin.

2.2. Rodzeństwo - pięciu braci i trzy siostry oraz krewni

Małżeństwo Antona i Anny doczekało się dziewięciorga potomstwa, przy czym Antoni junior był ich szóstym z kolei dzieckiem (a trzecim spośród pięciu potomków płci męskiej), które przyszło na świat po trzynastu latach pożycia małżeńskiego. Krąg jego rodzeństwa tworzyło pięciu braci i trzy siostry. Byli to kolejno: (1) Joseph Wenzel (*14 II 1822), (2) Joseph, Johann (*21 XIII 1825); (3) Francisca (*16 II 1828); (4) Anna Katherina (*30 VII 1830), (5) Josepha (* 28 VIII 1831), (7) Joseph (12 IV 1837), (8) Franz Johann (*9 VI 1839) i (9) Wenzel (*22 V 1842)³⁶.

Należy tutaj podkreślić interesujący fakt, że jeden spośród trzech młodszych braci miał syna Antona, który w 1895 r. wstąpił do niższego seminarium redemptorystów związanego z pierwszym domem polskich w Mościskach.

Niestety nie został on redemptorystą³⁷.

Natomiast bliżej nieznaną krewną Antona Jedka był w klasztorze tzw. Sióstr szkolnych założonych przez św. Jana de la Salle³⁸.

2.3. Krąg rówieśników

Od połowy XIX w. młodzież parafii Czerмна otrzymywała sakrament bierzmowania w stosunkowo dużych odstępach czasowych, średnio co 9 lat³⁹. Anton Jedek przyjął sakrament bierzmowania w kościele parafialnym w Dusznikach Zdroju w dniu 2 maja 1846 r.⁴⁰. Sakramentu udzielił mu praski arcybiskup Alois Josef von Schrenk (1838 – 1849)⁴¹. Podczas otrzymanego w wieku 12 lat sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej przyjął on imię "Józef" (należało ono do najczęściej nadawanych (26-krotnie, w grupie 52 wybierzmowanych młodzieńców ze Słonego i Brzozowia)⁴².

Imienna lista wybierzmowanych chłopców i dziewcząt w wieku od 5 do 17 lat, w szczegółowy sposób przybliżyła nam krąg jego rówieśników, w pierwszym rzędzie - kolegów⁴³ i koleżanek⁴⁴ ze Słonego i Brzozowia. Co więcej, stwierdzamy iż w kręgu 526 młodych ludzi przybyłych w 1846 r. z parafii Czerмна do Dusznik, to samo nazwisko 'Jedek' nosiło jedynie dwóch chłopców z Brzozowia - Joseph (lat 13) i Anton (lat 9). Natomiast z wsi Słone było w tej grupie sześciu chłopców którzy mieli już 12 lat. Byli to Johann Fleck, Anton Geisler, Johann Koppatscheck, Joseph Langer i dwaj chłopcy o tym samym imieniu i nazwisku: Anton Langer. Natomiast z Brzozowia wiek 12 lat ukończyli trzech chłopców: Benedickt, Johann i Josef o nazwisku Kurzatka⁴⁵.

Jest interesującym fakt, że w gronie bierzmowanych przybyłych do Dusznik w 1846 r. z Czerმnej, był 10-letni Julius Beck (*16 V 1836 Czerმna h 15, + 26 VII 1911 Brzozowie)⁴⁶. Otóż w kilka lat po przyjęciu święceń kapłańskich był on wikariuszem w Czerმnej (1865-1886)⁴⁷, a następnie w latach 1886-1891 tutejszym proboszczem.

Co więcej, w sposób szczególnie bliski kolegował się Anton z o sześć lat młodszym chłopcem o imieniu Franz⁴⁸. Pochodził on z rodziny o identycznym brzmieniu nazwiska tzn. Franz, mieszkającej w pobliskiej Czerმnej. Urodził się 15 lipca 1838 r. w Czerმnej o godzinie 5-ej rano⁴⁹, a jego rodzicami byli Franz (w latach 60-tych pracował m.in. jako listonosz; był on synem ogrodnika Wenzela Franza) i Josepha z domu Langer. Kolega Jedka Franz, kiedy osiągnął wiek dojrzały poślubił Marię z domu Tomeck⁵⁰ i miał z nią kilkoro potomstwa.

W późniejszym czasie, według opinii o. Bernarda Lubieńskiego, trzech synowie tegoż Franza (* 1838) wstąpili do zgromadzenia redemptorystów. Jednak w rocznikach prowincji austriackiej znaleźliśmy dane personalne jedynie dla dwóch przedstawicieli tej rodziny. Byli to: Amand Franz (* 5 X 1859 r. o godz. 22, chrzest 7 X, św. kapł. 17 VIII 1884) i Franz Xavery Franz (* 11 XII 1864 o godz. 19, chrzest 12 XII 1854 r.⁵¹, św. kapł. 10 VIII 1887)⁵².

O. Franciszek Ksawery Franz

2.4. Kontekst historyczno-kulturowy

W okresie dzieciństwa i wczesnej młodości Antoniego Jedka, czyli w latach 1834-1856 historycy tego regionu odnotowali szereg bolesnych wydarzeń. Były to m.in. w: 1834 r. - klęska suszy i nieurodzajów (m.in. w okolicach Police n/M i Broumova)⁵³; w 1832 r. w Słone i okolicy (oraz w Czechach i na Morawach), a w 1834 r. - w Czerმnej panowała cholera, zmarło wiele osób stąd m.in. musiano powiększyć cmentarz⁵⁴ (był to przejaw 2-giej [1826-1841]⁵⁵ i 3-ciej [1846-1861]⁵⁶ pandemii cholery w Europie; 1844 r. - powstanie wyzyskiwanych tkaczy⁵⁷; 1847 r. - klęska głodu; 1848 - 1849 r. - Wiosna Ludów (koniec epoki feudalnej); 1850 r. - całkowite uwłaszczenie chłopców w Prusach (także akcja germanizacyjna).

Jedyny na zasadzie hipotezy możemy twierdzić, że gdy idzie o podstawową formację religijną w duchu tradycji katolickiej, to pierwszym jej miejscem był dla Antoniego Jedka dom rodzinny i liczna wielopokoleniowa rodzina, a następnie wspólnotowe przeżywanie tajemnic chrześcijańskich w rytmie roku liturgicznego w kościele filialnym w Słone, jak też pielęgnowanie kultu maryjnego związanego z łaskami słynącym obrazem Matki Boskiej Bolesnej i "Źródłem Maryi" w miejscowym sanktuarium w Zielonej Dolinie. U genezy kultu było konkretne doświadczenie przez mieszkańców Słonego szczególnej opieki i orędownictwa Matki Bożej, zwłaszcza od momentu pojawienia się epidemii cholery w 1832 r. i w latach następnych. Bezpośrednią tego konsekwencją był wspólnotowy ślub. Dotyczył on odbywania corocznie dziękczynnej procesji związanej z uroczystością Trójcy Świętej⁵⁸.

Możemy przypuszczać, że młody Antoni, na pierwszym etapie formacji, skończył najpierw kilkuklasową

katolicką szkołę podstawową działającą w Słonem⁵⁹, a usytuowaną w pobliżu kościoła Narodzenia NMP, wzniesionego w 1780 r..

3. Lata młodości (1849-1864)

3.1. Na Ziemi Kłodzkiej

3.1.a. Gimnazjum publiczne w Kłodzku (1850 - 27 V1856)

Młody Antoni, jako poddany pruski, uczęszczał do katolickiego gimnazjum w Kłodzku. Stał się jego uczniem w szesnastym roku życia. Szkoła z pruskim stylem formacji wywarła znaczący i pozytywny wpływ na jego dalsze życie. Fakt rozpoczęcia sześciolatniego okresu nauki (dokładnie pięć i pół roku) w najprawdopodobniej dziewięcioklasowym gimnazjum (czy też w tzw. szkole parafialnej) potwierdza między innymi odpis aktu urodzenia i chrztu, wystawiony 4 listopada 1850 r. przez proboszcza Czermej Josefa Martineza (1833-1886)⁶⁰. Gimnazjum mieściło się w obszernym budynku dawnego jezuickiego kolegium, które działało w latach 1599-1776⁶¹. W 1856 r. tzn. w roku ukończenia przez Antoniego Jedka gimnazjum dyrektorem tej placówki był doktor Schober, a opiekunem klasy szóstej pan Rösner

W trakcie sześciolaternej formacji gimnazjalnej nabył on między innymi konstruktywne zamiłowanie do porządku i systematyczności. W tym czasie jedynie częściowo rozwinął liczny szereg uzdolnień, którzy zwłaszcza w późniejszym czasie akcentowali jego przełożeni i współbracia. Hipotetycznie, chociażby na podstawie trzech znanych faktów, możemy twierdzić, że sytuacją materialną rodziny nie zawsze była wystarczająca. To z kolei warunkowało stan zdrowia i ilość czasu jaki Antoni mógł poświęcać nauce. Ostatnie świadectwo gimnazjalne po ukończeniu klasy szóstej zawiera bardzo wymowną uwagę końcową: *“Jedek był zmuszony opuścić gimnazjum z powodu braku środków materialnych”*⁶². Ponadto na wstępie do tegoż świadectwa odnotowano drugi istotny fakt, że do klasy drugiej uczęszczał Jedek aż półtora roku (nie podano jednak powodu: stan zdrowia, brak środków, czy też złe wyniki w nauce?).

W gimnazjum praktykowano odmienną niż to znamy w Polsce, bowiem ‘niemiecką’ pięciostopniową skalę ocen: 1 - sehr gut; 2 - gut; 3 - befriedigend; 4 - hinreichende; 5 - nicht hinreichende. Klasyfikacja odnotowana na świadectwie obejmowała trzy kategorie wszechstronnej formacji uczniów. Pierwsze dwie dotyczyły postaw. W sumie Antoni Jedek nie posiada na swym świadectwie gimnazjalnym żadnej oceny bardzo dobrej, a jedynie z zachowania i pobożności otrzymał ocenę - dobrą czyli w zapisie cyfrowym ‘2’, ale już z tzw. ‘pilności’ jedynie stopień - dostateczny.

Na omawianym świadectwie gimnazjalnym kategoria trzecia dotyczyła przedmiotów i sprawności. Tutaj ku zaskoczeniu odnajdujemy aż dwie oceny niedostateczne..

Była ona podzielona na trzy bloki. W pierwszym z nich znajdujemy takie oto przedmioty (praktycznie były to prawie wyłącznie języki obce) oraz oceny zdobyte przez Antoniego: 1a) - katecheza = 4; 1b) j. hebrajski =4; 1c) j. grecki = 4; 1d) j. łaciński = 4; 1e) j. francuski = 5; 1 f) j. niemiecki = 4.

Natomiast w drugim bloku umieszczone zostały już typowe dyscypliny gimnazjalne: 2a) historia = 4; 2b) geografia =4; 2c) matematyka = 5; 2d) fizyka = 4; 2e) przyroda = 4.

Trzeci i ostatni blok ocen dotyczył już jak gdyby szeroko rozumianej kultury, a spoglądając z perspektywy formacji intelektualnej, przedmiotów o mniejszym znaczeniu: 3a) rysunku = 4; 3b) pisanie = 4; 3c) gimnastyki = 4.

Usiłując wyrobić obie właściwą ocenę w kwestii gimnazjalnego świadectwa Antoniego Jedka należy najpierw zauważyć, że po pierwsze chociażby samo zachowanie i pobożność Antoniego oceniono w Kłodzku znacznie niżej, niż to odczytujemy z dokumentu proboszcza Martineza. To po części upoważniałoby nas do wysuwania ogólnego wniosku, że w gimnazjum kłodzkim klasyfikowano uczniów bardzo rygorystycznie. W sumie Jedek osiągnął w szóstej klasie gimnazjalnej w zasadzie jedynie oceny dostateczne oraz aż dwie oceny niedostateczne. Co, jeśliby te wyniki brać dosłownie, to wskazywałyby one na jedynie przeciętne uzdolnienia ucznia, oraz nieco większy stopień jego pilności. Natomiast najwyżej docenione zostały zachowanie i postawa religijna Jedka juniora.

Jeśli jednak spojrzymy na wszechstronny rozwój Antoniego i to w całym jego życiu, to przykładowo negatywnej ocenie zdobytej przez Jedka w kłodzkim gimnazjum z języka francuskiego, totalnie przeczą dane z jego pośmiertnych biogramów. Ich autorami byli głównie redemptoryści: o. Bernard Łubieński, o. Władysław Szolński i br. Piotr Jendrzek. Przytaczają oni zasadę wyznawaną przez Antoniego Jedka *“ile kto zna języków, tyle razy jest misjonarzem”*. Z tego chociażby względu Antoni przez całe swe życie konsekwentnie, intensywnie i dogłębnie uczył się kolejnych języków. Nic dziwnego że jako redemptorysta misjonarz, począwszy od pobytu w Wiedniu głosił kazania i słuchał spowiedzi w języku niemieckim, czeskim, polskim francuskim, włoskim angielskim, częściowo ukraińskim i węgierskim; znał także żargon żydowski, a w zaawansowanym wieku zaczął się jeszcze uczyć języka esperanto.

Na koniec, spoglądając na wyniki osiągnięte w gimnazjum, przez pryzmat jego stanu zdrowia, tzn. m.in. znacznie osłabionej przepukliny, to możemy przypuszczać, że z powodu braku środków materialnych niekiedy musiał on ciężko pracować w gospodarstwie rodziców, albo i u sąsiadów, co w dalszej konsekwencji mogłoby usprawiedliwiać jego słabe wyniki w nauce. Z drugiej strony nie możemy wykluczyć sytuacji, że zasygnalizowana już troska matki Antoniego dotyczyła bądź to jego zagrożonego zdrowia, bądź to braku środków materialnych, co z kolei uniemożliwiałoby pełne rozwinięcie licznych talentów syna Antoniego i dlatego podczas pielgrzymki do Częstochowy wypraszała ona powołanie kapłańskie i zakonne dla swego syna Antoniego. Tylko w środowisku diecezjalno-zakonnym mógł znaleźć szansę pełnego rozwoju swych licznych uzdolnień.

Wreszcie, trzeba też podkreślić również fakt, że mierne wyniki osiągnięte w trakcie sześcioletniego pobytu w gimnazjum kłodzkim pozostają w diametralnym kontraście do wyników osiągniętych przez Antoniego Jedka w Instytucie Redemptorystów w Mautern. Wypracował je zaledwie w dwa lata później, tzn. w trakcie trzyletniego filozoficzno-teologicznego studium (5 X 1858 - 15 VII 1861). W austriackim Mautern aż z trzech przedmiotów Jerek osiągnął najwyższe noty, tzn. bardzo dobrą z wyróżnieniem (teologia dogmatyczna i moralna oraz historia Kościoła), następnie z egzegezy biblijnej notę - bardzo doby, a jedynie najniższą tzn. ocenę dobrą z archeologii biblijnej⁶³.

Pomimo bardzo wstrzemięźliwych ocen udokumentowanych na świadectwie gimnazjalnym, w kręgu redemptorystów przetrwała opinia, że Antoni Jerek darzył szczególną pasją również takie przedmioty jak wychowanie fizyczne i gimnastyka oraz kultura muzyczna. Jest znanym fakt, że już w latach szkolnych zapisał się on do kapeli istniejącej w Słone. Z upodobaniem i dużą łatwością grał zarówno na flecie, jak i na trąbce, a już z predylekcją na skrzypcach.

3.1.b. Bliskie relacje rodziny Jerek z Kościołem i duchowieństwem

W poszczególnych wsiach tworzących parafię św. Bartłomieja w Cermnej w okresie od k. XVIII w. do II wojny światowej wychowało się wiele powołań kościelnych. Byli to kapłani diecezjalni (Cermna - /12-tu/)⁶⁴; Brzozowie - /1/)⁶⁵; Słone - /4/)⁶⁶; Zakrze - /2/)⁶⁷ oraz, liczni kapłani zakonni należący do przynajmniej 12-tu zakonów i zgromadzeń (w tym aż 4 redemptorystów z parafii Cermna i 2 salezjanów z Zakrza⁶⁸), ponadto bracia zakonni (jeden z Cermnej, pracujący u palotynów⁶⁹) i siostry zakonne (w tym m.in.: 4-ry siostry z Cermnej i 1-na z Jakubowic⁷⁰).

W omawianym okresie z całej Ziemi Kłodzkiej wywodziło się ponad 50 osób - przyszłych zakonników. W tym gronie najliczniej reprezentowane zgromadzenia to: (11) - werbiści; (9) - redemptoryści (w tym aż 4 z parafii Cermna [!], 2 najstarszych wiekiem i profesją ze Słonego, a 2 z Cermnej)⁷¹; (5) - palotyni; (3) - salezjanie; a jedynie po 2- dwóch mężczyzn konsekrowanych mieli w tym gronie: benedyktyni, franciszkanie, jezuita, pomocnicy Maryi, z kolei po jednym przedstawicielu członkowie takich rodzin zakonnych jak: Arsteiner, karmelici, kartuzi, i tzw. Spiritaner⁷².

Na chłopięcym i młodzieńczym etapie życia Antoniego Jedka juniora - mamy tu na uwadze lata 1834-1856, tutejszą parafią zarządzał tylko jeden proboszcz. Jego proboszczowska kadencja była najdłuższą w całej historii parafii i wynosiła ponad pół wieku - aż 52 lata, przy tym przez 4 lata był on również tutejszym wikariuszem. Prezentowanym duchownym był Josef Martinez⁷³ arcybiskupi notariusz⁷⁴ i proboszcz w latach 1834-1886 - *zob. foto 3*. Co więcej, swoim życiem i posługą w dużym stopniu syntetyzuje on historię życia kościelnego w Cermnej XIX w.. W tej wsi, o kluczowym znaczeniu w całym Obniżeniu Kudowskim, urodził się on w dniu 3 października 1803 r., o godzinie 11-ej⁷⁵ i tutaj też zmarł w dniu 06 maja 1886 r.⁷⁶. Dożył pięknego wieku 82 lat i sześciu miesięcy, w którym zrealizował 57 lat intensywnej posługi kapłańskiej (w tym czasie wspierało go kolejno 9-ciu wikariuszy).

We wspomnianym okresie wikariuszami parafii byli kolejno księża: Joseph Kopp (1836-1837); Wenzel Schuster (1838); Johann Kabella (1838); Franz Johann Katzina (* 29 VIII 1810 Słone; n.b. pierwszy znany ksiądz urodzony w tej miejscowości)⁷⁷ w l. 1838- IV1852); Joseph Gillar (IV 1852- ok. 1856) oraz Carl Hauck⁷⁸ (ok. 1856-1858)⁷⁹.

W tym kontekście możemy formułować hipotetyczny wniosek, że znaczący wpływ ze względu na wieloletnią ciągłość posługi duszpasterskiej w okresie dojrzewania osobowości Antoniego Jedka, wywarł ksiądz proboszcz Martinez (był to okres bez mała 22 lat, licząc czas jaki upłynął do momentu ukończenia gimnazjum)⁸⁰ i jego wikariusz Franz Johann Katzina (w tym przypadku można mówić o wpływie formacyjnym obejmującym również wymowny okres ok. 14 lat).

W swoim dzieciństwie Antoni Jerek, wraz z tutejszymi parafianami kilkakrotnie przeżywał uroczystości prymicyjne. Nie jest wykluczone, że szczególnych refleksji przysporzyła mu uroczystość przeżywana w wieku 17 lat. Skończył wówczas pierwszą klasę kłodzkiego gimnazjum, kiedy w uroczystość św. Piotra i Pawła - 29 czerwca 1851 r. mszę prymicyjną celebrował Roman Witek, pochodzący z Cermnej. Obok ks. proboszcza Josefa Martineza (1834-1886) w celebracji wzięło udział jeszcze trzech dalszych kapłanów. Przez kolejne trzy dni wiele tysięcy wiernych przyjmowało

3.1.c. Opis postaci i próba charakterystyki osoby

Korzystając z danych zawartych w paszporcie (*“Königlich Preußischer Reise - Paß für das Ausland”*) wystawionym we Wrocławiu w dniu 16 października 1856 r.⁸², a więc kiedy nasz ex gimnazjalista osiągnął już wiek 22 lat, możemy w miarę precyzyjnie opisać sylwetkę Antoniego. W tym czasie był to młody i smukły mężczyzna, pozbawiony jakichkolwiek znaków szczególnych. Miał on 165 cm wzrostu (dosłownie: ‘5 stóp i 5 cali’), owalną twarz, niebieskie oczy i włosy koloru blond.

Przybliżając z kolei stan zdrowia Antoniego Jedka możemy jedynie powiedzieć, że u niego jako jednorocznego niemowlęcia, nie stwierdzono żadnych uszczerbków zdrowia. W dniu 14 lipca 1835 r., po zbadaniu dziecka w domu rodzinnym w Słone, fakt ten opisał w odrębnym dokumencie pan Heinrich - lekarz dziecięcy z Lewina Kłodzkiego. W tym samym dniu zaszczepił on Antoniego przeciwko ospie⁸³. Natomiast z raportu pruskiej komisji wojskowej, sporządzonego w Kłodzku w dniu 1 marca 1854 r.⁸⁴, 20 letni Antoni, uczeń trzeciej klasy gimnazjum, który wkroczył w wiek poborowy został zakwalifikowany na okres 2-3 lat jako niezdolny do odbywania służby wojskowej. Powodem takiej decyzji była bliżej nieokreślona wada klatki piersiowej i przepuklina.

W próbie nakreślenia osobowościowej charakterystyki Antoniego, w pierwszym rzędzie odwołujemy się do autorytetu proboszcza Josepha Martineza, gdyż znał go w sposób bezpośredni przez najdłuższy okres czasu, niemalże pełne 22 lata. W piśmie sporządzonym 27 października 1856 r. na użytek przełożonych prowincjalatu i nowicjatu austriackich redemptorystów, proboszcz Martinez uwypuklił m.in. takie oto cechy charakteru jak: ciche, pogodne i spokojne usposobienie; pilność i życzliwość oraz wytrwałe i konsekwentne zabieganie o dobro ludzi swego otoczenia, a także zdrową męską pobożność (w czasie ferii i wakacji przeżywanym w okresie nauki gimnazjalnej regularnie uczestniczył w mszach św. i nabożeństwach). W konkluzji stwierdził, że wzorowe życie Antoniego Jedka powodowało, że wszyscy znali go jako autentycznego i wzorowego chrześcijanina⁸⁵.

Kolejnymi użytecznymi w tym względzie dokumentami są pośmiertne kondolencje, kazania i skromne biogramy, które jedynie potwierdzają i dopełniają załączkową charakterystykę autorstwa proboszcza Martineza⁸⁶. Lapidarną charakterystyką osoby o. Antoniego Jedka podał o. Bernard Łubieński. Zwieńczył nią swój chronologicznie pierwszy (i zarazem najbardziej obszerny), życiorys poświęcony Antoniemu. Czytamy w nim: “O. Jedek ma w sobie dwie dusze: jedną bojaźliwą, skrupulatną - przy mszy św., brewiarzu i konfesjonale, a drugą liberalną, szczególnie w towarzystwie nie można było zauważyć żadnej bojaźliwości. Rozmawiał z całą swobodą, tak że był w towarzystwie mile widziany, jednakowoż granic należytych nie przekroczył”⁸⁷.

Zamiast zakończenia

- próba naświetlenia genezy powołania zakonnego Antoniego Jedka.

Pełne determinacji wysiłki redemptorystów zmierzające do osiedlenia się zarówno w Austrii jak i w Polsce, przez znaczny okres czasu skutecznie blokowały i hamowały uwarunkowania oświeconego absolutyzmu i józefinizmu⁸⁸. Zanim dokonało się faktyczne i trwałe otwarcie polskich klasztorów w Galicji (wówczas jeszcze w zaborze austriackim), to w Czechach w bardzo krótkim okresie, bowiem w trakcie zaledwie ośmiu lat, tzn. od ok. 1855 do 1863 r., jak przysłowiowe ‘grzyby po deszczu’ wyrosło aż pięć nowych klasztorów. U genezy tego dynamicznego procesu stała ścisła współpraca charyzmatycznego księdza diecezjalnego (który stał się redemptorystą), poparcie przedstawiciela wysoko postawionej rodziny nobilitowanej oraz zaangażowanie wypędzonych z Austrii redemptorystów.

Najbliżej od Słonego (miejsca urodzin Antoniego Jedka), dwa pierwsze czeskie klasztory redemptorystów znajdowały się w dwu stosunkowo niezbyt odległych miejscowościach. Były to Koclířov k/Svitav i Pardubic w pn-wsch Czechach (nieoficjalnie pierwsi księża żyli tu już od ok.1848/9 r., ale od 1855 r. otwarty został już ich nowy klasztor)⁸⁹, oraz Praga - Nowe Miasto, ulica Na Karlově, przy kościele NMP⁹⁰ (15 I 1856 - 1869)⁹¹. Po czym w krótkim czasie, bowiem po zaledwie czterech latach został otwarty trzeci czeski klasztor - Červenka (eryg. 31 V1860 r.), po pięciu czwarty - Svatá Hora (30 IX 1861 r.), a po ośmiu piąty - Králíky (eryg. w 1863 r.).

Nie wiemy dokładnie, kiedy po raz pierwszy duszę Antoniego Jedka dotknęła i poruszyła do głębi nadprzyrodzona atrakcja charyzmatu św. Alfonsa Marii Liguoriego. Tym bardziej nie wiemy jak długo trwała w nim

wewnętrzna walka, tak często związana z procesem odkrywania własnego powołania. Dotychczas znamy jedynie wymowny fakt, że po ukończeniu nauki gimnazjalnej (Kłodzko, 27 maja 1856 r.), w miesiącach letnich, tzn. w czerwcu lub lipcu udał się on do klasztoru redemptorystów w Pradze (ten istniał zaledwie od ok. sześciu miesięcy). Tutaj miał on pierwszą możliwość nie tylko wstępnego, ale osobistego poznania duszpasterstwa redemptorystów, ale co więcej także odbycia dłuższej rozmowy na ważki temat rodzącego się w nim powołania, i to z zaledwie o jedno pokolenie starszym od siebie (dokładnie o 24 lata), ale dobrze mu znanym byłym wikariuszem w rodzinnej parafii w Cermnej, Franzem Johanem Katziną. Był on redemptorystą od krótkiego czasu, od kilku zaledwie lat⁹².

Nie znamy szczegółów tego spotkania, ale na podstawie zachowanych danych biograficznych możemy powiedzieć, że Anton Jedek znalazł tutaj umocnienie dla swej przyszłej decyzji zostania redemptorystą. Zarazem możemy jedynie przypuszczać, że pięć misji ludowych przeprowadzonych jesienią 1849 r., przez pięciu redemptorystów związanych z pierwszym czeskim klasztorem w Koclířovĕ, na terenie diecezji Hradec Králové, miało dalekosiężne apostołskie oddziaływanie i odbiło się szerokim echem nawet poza diecezją. Nie wykluczone, że wiadomość o nowym i wielce efektywnym typie duszpasterskiego posługiwania dotarła również do Cermnej i to ona, stała u genezy decyzji tutejszego wikariusza Katziny na rzecz przejścia do zgromadzenia redemptorystów. W ten sposób stał się on pierwszym przedstawicielem Ziemi Kłodzkiej, który poświęcił swe życie na rzecz urzeczywistniania charyzmatu św. Alfonsa Liguoriego.

Na obecnym stanie badań kolejną kwestią otwartą pozostaje zarówno stopień znajomości i zażyłości oraz obopólny wpływ na rozpoznanie powołania kościelnego, tzn. zakonnego i kapłańskiego pomiędzy dwoma rówieśnikami z tej samej parafii Cermna - Antonim Jedkiem i Juliuszem Beck (*16 V 1836 Cermna). Ten ostatni również w latach sześćdziesiątych podjął decyzję o posługiwaniu jako kapłan diecezjalny, w metropolii praskiej.

W momencie kiedy odnotowujemy w życiu Antoniego Jedka odkrycie powołania zakonnego (geneza i wszystkie okoliczności tego faktu pozostają w znacznej mierze nieznane), należałoby podkreślić jednak kolejny wymowny i interesujący fakt, że w ćwierć wieku później, do tej samej rodziny zakonnej - ojców redemptorystów, najprawdopodobniej pociągnięci przykładem Antoniego Jedka, udali się synowie wspomnianego kolegi z Cermnej, dwaj rodzeni bracia: Armand Franz (* 7 X 1859) i o pięć lat od niego młodszy Franz Xaver Franz (* 11 XII 1864 + 19 II 1926 Wrocław)⁹³. Co więcej, młodszy urodził się w roku kiedy Antoni Jedek złożył już swoje śluby zakonne, a gdy w 1883 r. będzie on otwierał w Galicji pierwszy polski dom zakonny, a wkrótce posługiwał również jako wice prowincji redemptorystów, to z kolei Franz Xaver Franz złoży swoją profesję wieczystą, czyli cztery śluby zakonne (17 VI 1883 r.).

W ten sposób możemy na koniec odnotować fakt, że w nadal trudnym i nadal pionierskim dla redemptorystów okresie drugiej połowy XIX w., w przeciągu zaledwie ok. 30-tu lat, czyli w okresie 1853-1883 parafia Cermna dała ówczesnej prowincji austriackiej aż czterech kapłanów, i to jak pokazała najbliższa przyszłość, w znacznym stopniu zasłużonych zakonników. Pierwszych dwóch, wywodziło się ze wsi Słone, a następnych dwóch było już przedstawicielami kolejnego pokolenia urodzonego w pobliskiej Cermnej.

1. Zob. Die Grafschaft Glatz kein Tschenchenland, Glatz 1920, s. 25; Die Grafschaft Glatz kein Tschenchenland, Glatz 1921, s. 55; Polska i czeska społeczność lokalna w Euroregionie Glacensis (cz. 1), "Ziemia Kłodzka" (2006) grudzień nr 168, s. 33 i 36.
2. Po dwóch nieudanych próbach podjętych w zaborze rosyjskim, sukcesem zakończyła się próba podjęta za kadencji energicznego prowincjała prowincji austriackiej A. Hamerle (*1837+1930). Por. A. Bazieli, Udział o. Bernarda Łubieńskiego w ponownym przybyciu redemptorystów do Polski w 1883 r., w: Redemptoryści w Tuchowie, 1893-1993, pod red. S. Bafii J. Chaima, S. Stańczyka (sen.), Kraków 1993, s. 35-63.
3. Por. W. Szołdrski, Redemptoryści w Polsce, część III (maszynopis), s. 31-37.
4. Por. K. Zabawa, Początki i organizacja redemptorystów polskich (1787-1945), mps rozprawy doktorskiej przedłożonej na Wydziale Prawa KUL, [Lublin] 1971, s. 91-121.
5. Por. E. Nocuń, Misje parafialne redemptorystów polskich w latach 1886-1918, Lublin BU KUL 1991, s. 84 oraz w wersji wydanej drukiem w Krakowie 1998 r., s. 81 (niestety nawet w wersji drukowanej użyty tu biogram pozostał lapidarnym i nie jest pozbawiony lapsusów).
6. Por. P. Jendrzejek, Pierwszy superior klasztorów w Mościskach i Tuchowie - O. Antoni Jedek 1834-1903, "Góra tabor" (Biuletyn Nowicjatu Warszawskiej prowincji Redemptorystów), (1993/94) nr 3, s. 29-34.
7. Prezentuje on m.in. wkład A. Jedka na rzecz misji na Bukowinie (IV1888-). Por. M. Macko, Die Tätigkeit der wiener Provinz der Redemptoristen in Rumänien 1815-1839, "Spicilegium Historicum LV(2007), s.424-430.
8. Szkieletowy charakter podający m.in. błędną datę rozpoczęcia nowicjatu, ma skromny biogram w przyczynku - Denkwürdige Männer aus und in der Grafschaft Glatz, "Vierteljahrsschrift für Geschichte und Heimatskunde der Grafschaft Glatz" (1886), s. 19-20.
9. Był on nie tylko pisarzem, który publikował książki religijne. Podsumowując jego działalność misyjną można powiedzieć, że była ona realizowana terenie całej Polski. W ciągu 69 lat kapłańskiej posługi uczestniczył on w 244 misjach, podczas których przeprowadził 508 rekolekcji. Przeprowadził też 54 renowacje w kościołach na terenie całej Polski. Por. Tuchów, Archiwum Prow. CSSR: [B. Łubieński], Życiorys O. Antoniego Jedka C.SS.R. [bmr., tzw. pełny tekst] rękopis, ss.171 na s. 171 fotografia z k. XIX w. wykonana przez wiedeńskiego fotografa (Gustaw Schubert, Wien XIII, Breitenseestrasse 22), dalej cyt. ŻoAJedka; B. Łubieński, Życiorys ojca Antoniego Jedka, [mps, Mościska k/Przemysła brw; ss.36], dalej cyt. B. Łubieński, Życiorys).
10. Por. PSB t. 18, s. 473.
11. Zagadnienie nazewnictwa i szereg danych dla dziejów wsi Stone - zob. Słownik geografii turystycznej Sudetów, pod red. M. Staffy, t.13: Góry Stołowe, Warszawa 1992, s. 221-22.
12. Przedstawiciele rodziny Slanský z Doubravice aż do końca XVI w. posiadali również majątek wsi Malá Čermna (wzm. 1354 r.).
13. Por. J. Čížek, Ke stavební podobě Slánského dvora v 16. století, "Kladský Sborník" 1(1996), s. 89-96.
14. Por. J. K. Hraše, Dějiny Náchoda 1620-1740, Náchod 1994, s. 25-35. Tenże Autor przedstawił m.in. zarządców majątku Słone w latach 1623- 1644 i podał jego bliższą charakterystykę - zob. tamże, s. 333-335.
15. Por. A. Popelka, Pašeráci v našich horách, "Od kladského pomezí" 1(1923), s. 86-87.
16. Działy tam m.in.: "Gasthaus Tschöpe" oraz Gasthaus "Zum grünen Tal" (naprzeciwko młyna za mostem).
17. W przeszłości były tu trzy browary kolejno: (1-szy) z 1684 r.; (2-gi) tzw. Rittergutsbrauerei Stadt Nachod in Böhmen (1835) 1880 - 1888, a w latach 1888 - 1945 Brauerei Carl Herden; (3-ci) Brauerei Joh. Veith 1892 - 1904; 1905-1945.
18. Por. H. Lutsch, Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien, Bd. I, Breslau 1889-1891, s. 8.
19. Zob. Kudowa - Czerma: Księga chrztów (Słone i Brzozowie 02 II 1830- 27 XII 1888), rok 1834, nr 19, s. 23.
20. W tym czasie był to jedna z największych i najbogatszych wsi w okolicy. W 1839 r. zamieszkiwało ją ok. 1205 osób.
21. Zob. T. Fitych Organizacja kościelna i katalog proboszczów parafii św. Bartłomieja w Czermej (XVIII-XX w.), *artykuł przygotowywany do druku*.
22. Por. Tuchów, Archiwum Prow. O. Redemp.: Rękopis notatek zaczerpniętych z kroniki praskiego klasztoru redemptorystów, w celu sporządzenia nekrologu O. Antona Jedek (dalej cyt. Nprk), s. 1.
23. Por. Kudowa- Czerma: Księga chrztów: Słone, Brzozowie (25 VIII1780-28XII1829) [11], s. 199, nr 25.
24. Gdy Napoleon Bonaparte, jako Pierwszy Konsul, przejmował 9 listopada 1799 r. dyktatorskie rządy we Francji, praktycznie wygasła już wojna drugiej europejskiej koalicji przeciwko rewolucyjnej Francji. Koalicja zawiązała się w grudniu 1798 r. i obejmowała Anglię, Rosję, Turcję, Austrię, Szwecję, Portugalię, Neapol

i kilka państw niemieckich, lecz bez Prus. Wojna trwała niespełna rok i ograniczyła się prawie wyłącznie do działań ekspedycyjnych armii rosyjskich na terenie Włoch i Holandii, przy minimalnym wsparciu innych koalicjantów.

Austria starała się jedynie umocnić swe świeżo zdobyte pozycje w północnych Włoszech, zaś Wielka Brytania, po morskich zwycięstwach, nie przejawiała chęci angażowania swych sił na lądzie. Toteż Rosja wycofała się z wojny. Wtedy inicjatywę wojenną przejął Napoleon, żądając by Austria wycofała się z Półwyspu Apenińskiego. Gdy ultimatum nie zostało przyjęte, Napoleon, po ryzykownej przegranej wojsk francuskich przez Przełęcz Świętego Bernarda w Alpach (14-21 maja 1800 r.), rozbił siły austriackie 14 czerwca pod Marengo. Następnie Francuzi zajęli Monachium i zagrozili Wiedniowi, stolicy Austrii. Austriacy po kilku miesiącach zawieszenia broni wznowili działania, ale 3 grudnia gen. Moreau pokonał ich pod Hohenlinden w Bawarii, gdzie znakomitą postawą odznaczyli się ułani z polskiej Legii Naddunajskiej. Zmusiło to Austrię do zawarcia 9 lutego 1801 r. pokoju w Lunéville, przywracającego stan posiadania, jak po włoskich zwycięstwach Napoleona z 1797 r.

25. Urodził się jako syn korykańskiego adwokata, w swej karierze był pierwszym konsulem Republiki 1799-1804, cesarzem Francuzów 1804-1814 i przejściowo 1815r. królem Włoch 1805-1814.

26. Był to kilkudzaniowy dokument wystawiony na potrzeby wojskowej komisji lekarskiej, w związku z osiągnięciem przez Antoniego juniora wieku poborowego. Por. Tuchów, Archiwum Prow. CSSR: teczka A. Jedek, posyzt dokumenty prywatne.

27. Proboszcz Martinez w ten sposób opisał status Antona seniora w odręcznie sporządzonym dokumencie (odpis) dotyczącym sakramentu bierzmowania przyjętego przez Antoniego Jedka w 1846 r.. Był to jeden z dokumentów wymaganych przed przyjęciem sakramentu święceń kapłańskich. Por. Tuchów, Archiwum Prow. CSSR: teczka A. Jedek, posyzt dokumenty prywatne.

28. Por. Tuchów, Archiwum Prow. CSSR: Abgangs-Zeugnis - Anton Jedek, z dn. 27 V 1856 r..

29. Por. B. Łubieński, ŻoAJedka, s. 1.

30. Zob. Kudowa - Czerma: Księga zmarłych (Stone - 1 XII 1780-28XII1882), s. 445-446, Nr 20.

31. Tamże, s. 317.

32. Z analizy księgi małżeństw wynika, że wiele z nich zostało zawartych w podobnym wieku dla obojga narzeczonych.

33. Zob. Kudowa - Czerma: Księga małżeństw (Stone i Brzozowie: 25 X 1780 - 23 X 1902), 1821 r. nr 3, s. 133-134.

34. Fakt ten akcentuje pierwszy biograf sługa boży o. Antona Jedek - O. Bernard Łubieński CSSR (* 9 XII 1846 +1933Warszawa). Łubieński był najpierw jego podwładnym, a następnie przełożonym. Prace redakcyjne na obszernym biogramem podjął na polecenie aktualnego prowincjała w okolicznościach pierwszej wojny światowej - ok 1815 r. kiedy wojska rosyjskie zajęły Przemyśl. Dzieciństwo spędził w Warszawie i Sankt Petersburgu, potem od 1858 r. uzupełniał swoje staranne wykształcenie w Anglii. Przez 12 lat pracował w Anglii, Szkocji i Irlandii.

W Anglii został kapłanem, i mając 18 lat, dnia 5 września 1864 r. wstąpił do Zgromadzenia Redemptorystów. Przy klasztorze w Clapham, w Anglii przeszedł formację (7 V 1866), a 29 grudnia 1870 r. otrzymał święcenia kapłańskie w kościele Ojców Redemptorystów w Akwizgranie. Wrócił do Polski w 1879 r., po zaprosinach swego rodzzonego brata hrabiego Rogera do Galicji k/Rzeszowa (nie wykluczone iż znał on już wielkie zasługi na polu erylowania klasztoru redemptorystów w Austrii i na Morawie ze strony arcywojewody Maxmilian d'Este, zarazem wielkiego mistrza zakonu niemieckich rycerzy). Bernard nawiązał tam kontakt z generałem Ojców Redemptorystów oraz z prowincją austriacką (eryg. 2 VII 1841 r.; w 1901 r. liczyła 291 członków). W wyniku odbytych rozmów w 1881 r. prowincja austriacki wykupił w Mościskach poddominikański klasztor, który niebawem stał się polską placówką Redemptorystów. Zakon Ojców Redemptorystów w Mościskach istniał od 1883, a Bernard przeżył tu aż 25 lat na przeżyte 62 lata życia zakonnego.

W styczniu 1885 r. Bernard zachorował na gripę, po której dołączył się częściowy paraliż nóg. Mimo intensywnego leczenia pozostał kaleką do końca życia. Od 1890 r. rozpoczął działalność misyjną, szerząc wszędzie kult Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Podsumowując jego działalność misyjną można powiedzieć, że była ona rozciągnięta na teren całej Polski. W ciągu życia uczestniczył on w 244 misjach, podczas których przeprowadził 508 rekolekcji. Przeprowadził też 54 renowacje w kościołach na terenie całej Polski.

Wywierał on zbawienny wpływ na wszystkie warstwy społeczeństwa. Szerzył kult Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Był największym apostołem tego kultu w Polsce. Już za życia cieszył się opinią świętości. Akta procesu beatyfikacyjnego otwarto w Rzymie w 1982 r.. Por. B. Łubieński, Życiorys ojca Antoniego Jedka, [mps, Mościska k/Przemyśla brw], dalej cyt. Łubieński, Życiorys, s. 1; E. Noćurł, Misje parafialne redemptorystów polskich w latach 1886-1918 Lublin BU KUL 1991, s. 85-89; PSB t. 18, s. 473.

35. Por. Kudowa - Czerma: Księga Zmarłych: Stone 1 XII1780- 28 XII1882 [31]; s. 421, nr 3.

36. Zob. Kudowa - Czerma: Księga chrztów (Stone i Brzozowie 1789- 1829), s. 617 nr 5; 619 667 nr 27; 703 nr 1; tamże, Księga chrztów Stone i Brzozowie (02 II 1830- 27 XII 1888), s. 3. 8, 37, 47, 70.

37. Por. ŻoAJedka, s. 2.

38. Zob. tamże.

39. Por. Kudowa - Czerma: Catalog der Firmlinge: 1846; 1856; 1868; 1881; 1883; 1895; 1909.

40. Należy tu zauważyć, że Duszniki, które w XVII i XVIII w. stały się znaczącym ośrodkiem tkactwa, handlu sukmem, ośrodkiem produkcji papieru oraz uzdrowiskiem, to w poł. XIX w. były już kurortem znanym w całej Europie.

41. Arcybiskup Baron odwiedził Ziemię Kłodzką i w dniach od 29 kwietnia do 1 maja przeprowadził wizytację generalną kilku parafii, zaczynając od Nowej Rudy, a w Dusznikach kończąc. Liczna grupa dzieci przyjmujących sakrament bierzmowania pochodziła z miast Duszniki i Lewin Kłodzki oraz pobliskich wsi, w tym z Czermej skąd przyjechało aż 556 osób (konkretnie z Czermej - 237; Słonego - 114; Kudowy - 74; Brzozowia - 57; Jakubowic - 43 i Pstrążnej i Bukowiny - 31). Por. Kudowa - Czerma: Catalog der Firmlinge: 1846; 1856; 1868; 1881; 1883; 1895; 1909. s. 1; N. Bartonitschek, Odpis fragmentów Kroniki Parafialnej z lat 1764-1939, maszynopis Stolberg 10.V.2005 (Pfarrkronik von Tscherbene, Abschrift erstellt von N. Bartonitschek [Stolberg10.V.2005], s. 21(dalej cyt. OfKP); Tenże, Grenzeck/Tscherbene (Kreis Glatz/Schlesien), Von A bis Z, [Stolberg 5/2007], mps, (dalej cyt. N. Bartonitschek, G/T A-Z) s. 19.

42. W gronie chłopców najczęściej przyjmowane imiona to: Józef (26), Anton (14), Franz (10), Johann (10) Carl (3), oraz dwukrotnie: Aloijs, Armand, Bartholomeus i Elijas, a wreszcie jednorazowo: Adolf, Augustyn, Daniel, Gustav, Ignatz, Laurentius, Paul i Petrus. Zob. Kudowa - Czerмна: Catalog der Firmlinge: 1846; 1856; 1868; 1881; 1883; 1895; 1909, s. 8-9.

43. Bierzmowani chłopcy ze Słonego i Brzozowia osiągnęli wiek: 5 lat (1), 6-ciu i 7-miu - po (9), 8-miu- (10), 9-ciu - (9), 10-ciu - (11), 11-tu - (12), 12-tu - (10), 13-stu- (1) i 17-tu - (1). Bierzmowani młodzieńcy ze Słonego najczęściej nosili takie to nazwiska: Langer (8), Hillmann (6), Koppatscheck (4), Strzeda (3), Zeidler (3), Tschap (2), Wieth (2) oraz w jednym przypadku: Bernard, Fleck, Geisler, Haber, Hurschadeck, Schmuteck, Stephan i Wieth. Zob. Kudowa - Czerмна: Catalog der Firmlinge: 1846; 1856; 1868; 1881; 1883; 1895; 1909, s. 8.

44. Bierzmowane dziewczęta ze Słonego i Brzozowia osiągnęły w takiej oto liczbie wiek: 6-ciulat (7), 7-miu (7), 8-miu- (13), 9-ciu - (15), 10-ciu - (17), 11-tu - (12), 12-tu - (6), 13-stu- (9). Zob. j.w., s. 8-9.

45. Zob. tamże.

46. Był on synem Friedricka Beck i Josephy Wieteck, a chrztu w dniu 20 maja udzielił mu ks. prob. J. Martinez. Zob. Kudowa - Czerмна: Catalog der Firmlinge: 1846; 1856; 1868; 1881; 1883; 1895; 1909, s. 3, nr 83; tamże, Księga chrztów (Czerмна 3 I 1818 - 31 XIII 1862), s. 600-601, nr 36.

47. Przypomnijmy, że to ksiądz wikariusz Juliusz Beck umożliwił umierającemu Antonowi Jedkowi seniorowi spowiedź generalną i udzielił mu sakramentu chorych. Nie można wykluczyć, że właśnie w tym czasie obydwa koledzy z czasów szkolnych, a niewykluczone również i okresu nauki w kłodzkim gimnazjum, Antoni Jedek redemptorysta i Juliusz Beck ksiądz diecezjalny, po latach ponownie spotkali się w Słone lub w Czerმnej.

48. Należy tu zaznaczyć, że w gronie młodzieńców przyjmujących w 1846 r. sakrament bierzmowania, a pochodzących ze Słonego nie znajdujemy żadnej osoby o takim nazwisku. Natomiast aż pięciokrotnie występuje ono w gronie chłopców mieszkających w Czerმnej. Byli to według kolejności zapisu w księdze: nr 4: Jos. Fr. Franz (l. 11, przyjął imię - Antonius), nr 43: Amand Jos. Franz (l. 6, - Emil); nr 92: Franz Franz (l. 6 - Joseph); nr. 104: Friedrich Franz (l. 13, - Carl) i nr 110: Johann Franz (l. 13, - Joseph). Zob. Kudowa - Czerმna: Catalog der Firmlinge: 1846; 1856; 1868; 1881; 1883; 1895; 1909, s. 2-4.

49. Tegoż samego dnia tzn. 15 lipca o godzinie 15-ej ksiądz proboszcz Josef Martinez ochrzcił niemowlę. W gronie chrzestnych i świadków byli- Jossef Franz z Kudowy, Josef Franz z Jakubowic; Ludmila i Josef Langer oraz Maria i Carl Franz z Czerმnej. Por. Kudowa - Czerმna: Księga chrztów (Czerმna 3 I 1818 -31 XII 1862) Nr 4, s. 682-683, nr 46.

50. Zob. Kudowa - Czerმna: Księga chrztów (Czerმna 3 I 1818 -31 XII 1862) Nr 4, s. 682; tamże, (Czerმna 2 I 1863- 3 XII 1892), Nr 5, s. 61, nr 121.

51. Ochrzcił go ks. prob. Johann Marell (1863-1865), a chrzestnymi byli Ignatz Langefeld i Eleonora Franz.

52. Zob. Catalogus congregationis SS. Redemptoris continuatus et publicatus mensae septembri anni Domini [1901], Romae [brw], s. 165.

53. Panowały wielkie upały, przez cztery miesiące nie spadł deszcz, wyschły potoki, zaginęły wszelkie uprawy rolne. Zob. M. Pichl, Police nad Metují v datech, [Police nad Metují] 2004, s. 105.

54. Należy tu zauważyć, że naukowcy dopiero w ćwierć wieku później ustalili przyczyny i drogi rozprzestrzeniania się tej groźnej choroby. Natomiast szczepionkę przeciwko cholery wprowadzono dopiero w sześćdziesiąt lat (tzn. w 1892 r.) od wybuchu drugiej pandemii w Europie Środkowej i na Ziemi Kłodzkiej. Por. N. Bartonitschek, G/T A-Z) s. 58.

55. Epidemia rozszerzyła się z Mekki w Arabii Saudyjskiej, po czym przeniknęła do Egiptu, a następnie do Europy (1832 Paryżu).

56. Tym razem epidemia wyszła z Chin, zaatakowała Maghreb (w szczególności Algierię), a następnie , w latach 1849-51 - ludność w środkowej i zachodniej Europie. W wojnie krymskiej (1853-1856) zginęła wielka liczba żołnierzy oraz wysokiej rangi oficerów angielskich i francuskich. Zob. T. Fitych, "Od powietrza, głodu ..." Rok 1832: epidemia cholery w Słone k/Kudowy, Polsce, Europie... ,(artykuł przygotowywany do druku).

57. W literacki sposób przybliżyła go m.in. dramat "Tkacz" - gdzie bohaterem zbiorowym jest tłum robotników. W 1893 r. wydał go niemiecki dramaturg, prozaik i poeta Gerhart Hauptmann (*15 listopada 1862 w Szczawnie Zdroju + 6 czerwca 1949 w Jagniątkowie k/Jeleniej Góry). W 1912 r. otrzymał nagrodę Nobla "przed wszystkim w uznaniu jego płodnej, różnorodnej i wybitnej działalności w dziedzinie sztuki dramatycznej".

58. Por. T. Fitych, Kaplica leśna p.w. Matki Bożej Bolesnej w Zielonej Dolinie (Refleksje nad XIX-wiecznym pomnikiem wiary, w 175 rocznicę powstania centrum kultu i w 120 rocznicę uroczystego poświęcenia murowanej kaplicy 1887-2007), *artykuł przygotowywany do druku*.

59. Realia ówczesnego szkolnictwa w wymiarze podstawowym przybliżyła m.in. regulamin szkolny dla niższych szkół katolickich w miastach i wsiach Śląska i Hrabstwa Kłodzkiego (z 1801 r., pkt. 1-49). Por. W kraju Pana Boga. Źródła i materiały do dziejów Ziemi Kłodzkiej od X do XX wieku, opr. A. Herzig, M. Ruchniewicz, Kłodzkie Towarzystwo Oświatowe, Kłodzko 2003, s. 166-168.

60. Zob. Tuchów, Archiwum Prow. CSSR: Teczka - o. A. Jedek, dokument bez sygn..

61. W budynkach gimnazjalnych część pomieszczeń służyła realizacji zajęć dydaktycznych, a pozostała była wykorzystywana na mieszkania dla nauczycieli. Na czele gimnazjum stał rektor, a współpracowało z nim 10-ciu wykwalifikowanych nauczycieli (od 1818 r. byli to wyłącznie ludzie świeccy). W pierwszym ćwierćwieczu formację pobierała grupa ponad 300 uczniów.

W Kłodzku działała również 9-cio klasowa szkoła parafialna, do której w roku 1854 uczęszczało 957 uczniów. Por. Kłodzko - dzieje miasta, praca zb. pod red. R. Gładkiewicza, Kłodzko 1998, s. 108.

62. W czwartej i ostatniej części świadectwa wystawionego w dniu 27 maja 1856 r. czytamy w oryginale: "IV. Besondere Bemerkungen: *Jedek ist in Folge seiner Mittellosigkeit genöthigt, das Gymnasium zu verlassen.*"

63. Fakt ten poświadcza świadectwo ukończenia trzyletniego studium w Instytucie Teologicznym w Mautern (Austria). W dniu 17 lipca 1861 r. podpisał je wice rektor dr Franz Hayker CSSr. Por. Tuchów, Archiwum Prow. CSSR: Teka A. Jedek: poszyt - dokumenty prywatne (b. sygn).

64. Byli to kolejno:

Josef FRANKE (* 3 XI 1784 Czerwna + 3 XI 1833 Czerwna);
 Josef MARTINEZ (*30 X 1803 Czerwna + 6 V 1886 Czerwna, l. 83);
 Roman WIETEK (*23 X 1826 Czerwna; wikariusz w Wambierzycach);
 Johannes MARCEL (*6 V 1828 Czerwna + 7 IX 1887 Passendorf, l. 59);
 Julius BECK (* 16 V 1836 Czerwna + 1911, l. 75);
 Alois SCHOLZ (*12 XII 1847 Czerwna + 11 VIII 1920, l. 73);
 Franz KLOVERSA (* 1 XII 1862 Czerwna; święc. kapł. VII 1890 Praga; + 16 III 1903, l.39);
 Augustin HAUFFEN (*3 VI 1885 Czerwna + 11 IX 1939, l. 54);
 Erich FISCHER (*21 V 1898 Czerwna; prymicje 14 VII 1926 Czerwna);
 Josef TOKARZ (*3 VII 1900 + 22 XI 1969, l. 69);
 Martinus v. REKOWSKI (* ? Czerwna; święc. kapł. Fulda; prymicje 27 II 1928 Czerwna);
 Adolf JASCHKE (*17 VI 1907 Czerwna + 14 XII 1981, l. 74). Zob. F. Jung (Hrsg.) Sie gehören zu uns (Totengedenkbuch III der Grafschaft Glatz, [Münster 1989], s. 141-148.

65. W Brzozowiu urodził się ks. Johannes Baudisz (+11 V1764 Czerwna), w latach 1750-1764 proboszcz w Czerwniej. Był on drugim z kolei proboszczem, po wyjątkowo długim okresie wakansu 1560-1738, spowodowanym zniszczeniami wojen husyckich reformacją oraz jej politycznym pokłosiem.

66. Ze Słonego, we wspomnianym okresie, wywodzili się m.in. tacy księża diecezjalni jak:

Franz KATZINA (*29 VII 1810 Słone);
 Adolf LANGER (* 4 XI 1902; święc. kapł. 27 I 1929 Wrocław; prymicje 29 I 1929; +6 VI 1965, l. 63), prezbiter archidiecezji praskiej., czynny m.in jako "Pfarrer in Garrel-Beverbruch St. Joseph", w diecezji Münster);
 Eugen HILLMANN (* 2 II 1930; św. kapł. 1906 r. Limburg k/ Lahn; prymicje 16 XII 1956 w Saalhausen/Sauerland);
 Theobald HILLMANN (* 25 X 1931; święc. kapł 11 VI 1957 Magdeburg).

Ponadto według ustanych relacji najstarszych parafian, ze Słonego pochodziło wielu misjonarzy, odnośnie których brak nam danych personalnych (w tym F. Katzina i A. Jedek).

67. Byli to kolejno: Josef PALLUCH (*17 II 1888 Zakrze, + 21 X 1965; l. 84) oraz Joseph TRIBANEK (* 4 IX 1880 + 4 VII 1934, l. 54). Zob. F. Jung (Hrsg.) Sie gehören zu uns (Totengedenkbuch III der Grafschaft Glatz, [Münster 1989], s. 147, 149.

68. Z Zakrza wywodzili się dwaj salezianie o tym samym nazwisku HAUFFEN. Richard miał - prymicje jako pierwszy (Turyn - Zakrze 6 - 15 VII 1930 r.), a po nim brat Franz odprawił również podwójne prymicje: Benediktbeuren - Zakrze 1-10 VII w 1934 r..

69. Był nim Robert HANSCH SAC (* 23 XI 1916 Czerwna; profes Limburg/Lahn; + 10 I 1999 Limburg).

70. Wspomniane powołania żeńskie przypadają na okres 1899-1938). Zob. N. Bartonitschek, G/T A-Z), s. 24.

71. Pierwszymi redemptorystami urodzonymi na Ziemi Kłodzkiej byli kolejno:

Franz KATZINA (*29 VII 1810 Słone);
 Anton JEDEK (* 8 VIII 1834);
 Armand FRANZ (* 7 X 1859 Czerwna; profesja 22 IV 1881; św. kapł. 17 VIII 1884)
 Franz Xaver FRANZ (* 11 XII 1864 Czerwna; profesja 17 VI 1883; św. kapł. 10 VIII 1887; + 19 II 1926 Wrocław; l. 52);
 Friedrich BERGMANN (* 3 IV 1889 Jodłów, święc. kapł. 25 VIII 1915 Austria; + 17 VIII 1971 Aachen);
 Friedrich GOTTWALD (*14 XI 1892 Bystrzyca Kłodzka; profesja zak. 15 X 1912 Wiedeń; święc. kapł. 25 VII 1916 Mautern; + 19 I 1966 Bohum);
 Alfons NEUGEBAUER (* 22 XI 1894 Bystrzyca Kłodzka; święc. kapł. 29 VII 1923; + 21 II 1964 Wiedeń, Maria am Gestade);
 Augustin EXNER (* 6 V 1903 Oberschwedeldorf; profesja zak. 6 IV 1929 Ensndorf; święc. kapł. 5 IV 1934; + 18 V 1967);
 Gerhard GOTTWALD (* 14 II 1907 Bystrzyca Kłodzka; profesja zak. 6 IV 1926 Luksemburg; święc. kapł. 9 IV 1931 Geistingen; + 24 VIII 1963 Wintenberg).

Klerycy - redemptoryści byli reprezentowani w osobie:

Anton GERNER (* 10 VII 1913 Zakrze + 7 XII 1944 Węgry).

72. Zob. m.in. F. Jung (Hrsg.) Sie gehören zu uns (Totengedenkbuch III der Grafschaft Glatz, [Münster 1989], s. 49.

73. Po śmierci proboszcza Josepha Franke (*1884 +02XI 1833) parafia wakowała aż do 19 września 1834 r.. Graf Adolph Sigismund von Götzen mający wobec kościoła parafialnego w Czerwniej prawo patronatu (1819-1847; mieszkał na zamczku w Kudowie), jako jego następcę przedstawił osobę księdza Josefa Martineza (*1803 Czerwna). Po oficjalnej akceptacji ze strony władzy duchownej i administracyjnej, 19 września 1834 r. w czasie wizytacji kanonicznej archidziekan i archidiakon infułat Joseph Vanauer dokonał jego oficjalnej instalacji na urzędzie proboszcza. Po upływie pół wieku, 19 września 1884 r. świętował on jubileusz 50-lecie kapłaństwa. Zob.N. Bartonitschek, Pfarrchronik von Tscherbenev, s.19, 26.

74. Tytuł kościelny związany jest z działalnością notariatu kościelnego (w Polsce od ok. XIII w.).

75. Josef Martinez był synem Franza Martineza i Anny z d. Luckasch, a w dniu 15 października 1803 r. ochrzcił go wikariusz Johannes Flehser (ok. 1777-1805). Zob. Kudowa - Czerwna: Księga chrztów (Czerwna 05 I 1785- 10 XII 1817), Nr 3, s. 402-403, nr 55.

Jeden z najstarszych jego przodków Josef Martinez w 1720 r. otrzymał w Czerwniej gospodarstwo rolne z tytułu zasług na rzecz Austrii (być może był to

potomek hiszpańskich żołnierzy lub biedniejszej szlachty biorącej udział w wojnie 30-letniej). Pełnił urząd miejscowego sędziego i ok. 1756 r. (?) zginął z rąk pruskich żołnierzy z powodu organizowania bojkotu w kwestii słupów granicznych. W późniejszym okresie mężczyźni noszący to nazwisko byli nadal bądź to lokalnymi sędziami i softysami (XVIII w.), jak też właścicielami karczmy. Rodzony brat proboszcza Johann Martinez był właścicielem młyna usytuowanego w pobliżu dzisiejszej Kaplicy Czaszek. Por. Bartonitschek, G/T A-Z), s. 42-43.

76. Sakramentu chorych udzielił mu wywodzący się z Czermej wikariusz ks. Julius Beck (1865-1886; administrator i prob. Czermej do 1891 r.). Zgon nastąpił z powodu słabości związanych z zaawansowanym wiekiem. Pogrzeb miał miejsce w dniu 11 maja, a poprowadził go ks. proboszcz Josef Hoffman z Nowej Rudy. Do dzisiaj na cmentarzu parafialnym w Czermej można oglądać prostą, ale imponujących rozmiarów płytę nagrobną, jemu dedykowaną. Zob. Kudowa - Czerma: Księga zmarłych 01 I 1830 - 24 XII 1901, [Nr 23], s. 256-257, nr 42.

77. Należy zauważyć że było to nazwisko wyjątkowo rzadko występujące wśród wiernych parafii w pierwszym ćwierćwieczu XIX w. (być może jego etymologia związana jest z czeskim 'Kalina'; oznacza ono krzew, imię nazwisko lub nazwę miejscowości; n.b. znany jest uczonec Antoni Kalina (*1846 +1905) - polski slawista, etnolog). W pierwszym dwudziestolecu XX w. księgach chrztów w Czermej nie występuje ono w ogóle, a w Słone i Brzozowie jedynie raz. To właśnie tam w rodzinie chałupnika Josefa Katziny i Anny z d. Sruteck, w dniu 29 lipca 1810 r. o godzinie 5 rano urodził syn Franz Johan, którego w tym sam dniu ochrzcił ks. wikariusz Joseph Franck. Zob. Kudowa - Czerma: Księga chrztów (Stone i Brzozowie 25 VIII 1780 - 28 XII 1829), s. 465-466.

78. Urodził się w 1800 r. w Szalejowie Górnym (Oberschwedeldorf), a zmarł w sierpniu 1870 r. w wieku niespełna 70 lat. Zob. F. Jung (Hrsg.) Sie gehören zu uns (Totengedenkbuch III der Grafschaft Glatz, [Münster 1989], s. 143.

79. Zob. N. Bartonitschek, Grenzeck/Tscherbeney (Kreis Glatz/Schlesien), Von A bis Z, [Stolberg 5/2007], mps, (dalej cyt. Bartonitschek, G/T A-Z), s. 22.

80. Znaczące są słowa pisemnej opinii sformułowanej przez proboszcza J. Martineza w dniu 27 października 1856 r., a przeznaczonej dla Zarządu austriackiej prowincji redemptorystów. Por. Tuchów, Archiwum Prow. CSSR: Teki A. Jedek: poszyt - dokumenty prywatne.

81. Zob. N. Bartonitschek, Pfarrchronik von Tscherbeney, s. 21.

82. Wydano go na oficjalną prośbę pruskiej administracji w Kłodzku, a podpisał go i opatrzył okrągłą pieczęcią tuszową urzędnik pruskiego - królewskiego rządu. Był on ważny przez jeden rok, a wydano go w celu kontynuowania studiów w Austrii (prawdopodobna trasa podróży: "Reise über Wildenhohwerde nach Wien und Sämtlichen k. k. österreichischen und deutschen Bundesstaaten"). Por. Tuchów Archiwum Prowin. Warszawskiej: Teczka A. Jedek, poszyt dokumenty osobiste (brak sygn.).

83. Był on 10-tym dzieckiem zaszczepionym w tym roku przez tegoż lekarza. Zob. Por. Tuchów Archiwum Prowin. Warszawskiej: Teczka A. Jedek, poszyt dokumenty osobiste (brak sygn.).

Szczepionki jako takie są stosowane od przeszło 200 lat. Z definicji szczepionki zawartej w słownikach medycznych wynika, że jest ona preparatem pochodzenia biologicznego, który zawiera żywe, o osłabionej zjadliwości (atenuowane) lub zabite drobnoustroje chorobotwórcze lub też fragmenty ich struktury. Szczepionki mające antygeny podawane są człowiekowi w sposób jak najbardziej zamierzony. Ich zadaniem jest pobudzenie układu odpornościowego człowieka. Według naukowców, malutkie dziecko do 3-6 miesiąca życia ma tzw. odporność wrodzoną, ponieważ otrzymuje ją od swojej mamy i jest zabezpieczone przed niektórymi chorobami. Później przeciwciała giną, ale wyjściem z tej sytuacji, według niektórych specjalistów, jest zaszczepienie dziecka, czyli uodpornienie sztuczne. Są jednak choroby, których przeciwciała dziecko nie otrzymuje wraz z narodzinami i przed którymi nie może się bronić, np. gruźlica. W historii pierwszych szczepień, po raz pierwszy już od 1796 r. podawano je przeciwko ospie.

84. Dokument firmował m.in. Doktor Weber jako "Stabarzt im 22t Infanterie-Regiment". Por. Tuchów, Archiwum Prow. CSSR: Teki A. Jedek: poszyt - dokumenty prywatne (brak sygnatury).

85. Ksiądz Martinez w odrębnym dokumencie sporządzonym dla prowincjała redemptorystów w Wiedniu, z datą 27 X 1856 r. napisał: "*Den Gymnasiasten Anton Jedek Sohn des Bauersanagedinger Anton Jedek von Schlaney kannte der Unterzeichnete schon als Schulknaben, der durch sein stilles Betragen seine gutmüthige Gemüthsart (Sic!) und seinen Fleiß allseitiges Wohlwollen und die Zufriedenheit sich erworben hat.*

Während seiner Studienjahre auf dem Gymnasium zu Glatz gab er in der bestimmten Erholungszeit die er meist bei seinen Eltern zubrachte ein erbauliches Beispiel, sowohl durch regelmäßigen Besuch des Gottesdienstes und seine Andacht während desselben, als auch in seinem sonstigen Betragen und sein eingezogenes Leben, so daß er als streng sittlich guter Christ überall bekannt ist. Tscherbeney, Den 27ten October 1856. Martinez, Pfarrer." Por. Tuchów Archiwum Prowin. Warszawskiej: Teczka A. Jedek, poszyt dokumenty osobiste (brak sygn.).

86. Por. W. Szoldrski, Redemptoryści w Polsce, część III (maszynopis, s. 31-37; P. Jendrzejek, Pierwszy superior klasztorów w Mościskach i Tuchowie - O. Antoni Jedek 1834-1903, "Góra tabor" (Biuletyn Nowicjatu Warszawskiej prowincji Redemptorystów), (1993/94) nr 3, s. 29-34.

87. Por. ŻoA Jedka, s. 152.

88. Józefinizm, w sensie ścisłym tego słowa, to w monarchii habsburskiej proces tworzenia Kościoła państwowego w duchu zasad Oświecenia (Kościoły państwowe były organizowane nie po raz pierwszy od czasów M. Lutera), zapoczątkowany przez Marię Teresę, zakończony przez Józefa II (choć w Austrii jego korzenie znajdujemy już w XIII w., o rozkwicie można tam mówić w XVI w., a o postaci dojrzałej w 2 poł. XVIII w.; w znacznym stopniu zdecydowały o tym idee febronianizmu, jansenizmu i gallikanizmu).

Celem reformy (opartej na zasadzie tolerancji i centralizmu oraz priorytetów politycznych; głęboko ingerującej w organizację Kościoła katolickiego), było rzekome włączenie Kościoła w państwową opiekę społeczną. Pod wymagowanym pretekstem zamknięto tysiące klasztorów, które nie prowadziły działalności socjalnej (w tym zakony kontemplacyjne), państwo z sekularyzowanych dóbr kościelnych utworzyło tzw. fundusz kościelny (n. b. w Czechach funkcjonuje on do dzisiaj, a zawiaduje nim ministerstwo kultury), przejęło opiekę nad ubogimi, szkolnictwo oraz funkcję udzielania ślubów małżeńskich.

89. Wspomniany dom zakonny, położony na wschód od Svitav, został otwarty dzięki staraniom pobożnego i dynamicznego księdza diecezjalnego, a równocześnie miejscowego proboszcza Antonína Kukly (+1860). Redemptorystów poznał on przy okazji pielgrzymki do austriackiego sanktuarium maryjnego w Mariazell. Po czym w sposób jeszcze bardziej osobisty, w latach 1848 - 1850 kiedy w parafii zamieszkał wygnany z Austrii o. Ignác Zirling, rodak z pobliskiej wsi (n. b. w 1848 r.

zamknięto w Austrii wszystkie klasztory redemptorystów, a zakonników wypędzono). W efekcie w duszy księdza Kukli dojrzała decyzja, aby w swej wsi otworzyć klasztor redemptorystów. Skorzystał jednak z rady o. Maštaliřa aby we wsi przeprowadzić najpierw misje. Zorganizowano je w oktawie św. Filomeny, patronki tutejszego kościoła, tzn. od 10 VIII 1849 r.. Przeprowadzili następujący redemptoryści: o. Kosmáček, o. Maštaliř, o. Schöfl (z Pragi), o. Niemetz i o. Zirning (jako spowiednik). Misja zakończyła się nadzwyczajnym sukcesem. Zapiski kroniki mówią o ok. 3 tys. wyspowiadanych wiernych, przybyłych z całej okolicy. Tej samej jesieni wspomnianych pięciu redemptorystów zrealizowało w diecezji Hradec Králové kolejnych 5 misji ludowych.

W tej sytuacji już w r. 1852 położono kamień węgielny pod klasztor w Koclířově. Prace budowlane prowadzone były w dużym tempie dzięki znaczącemu poparciu ze strony wielkiego dobroczyńcy zgromadzenia jakim był nie tylko w Austrii Maxmilian Josef d'Este (ten sam który podarował redemptorystom zamek Puchheim (w diecezji Linz, który służył jako siedziba nowicjatu). W r. 1855 w klasztorze zamieszkali już pierwsi księża narodowości czeskiej i niemieckiej i posługiwali okolicznej ludności. Powstała wspólnota zakonna współpracowała z czeskim klaszturem w Července (eryg. 31V1860 r., pierwszym superiorem był o. Ondrouška), skąd wspólnie redemptoryści udawali się na misje prowadzone na Morawie i do Słowacji (od 1874 r., w tym do mniejszości węgierskiej), a następnie do Polski w Galicji, która w tym czasie była częścią Austrii.

90. W okresie rządów Karola IV. wzniesiono w Pradze wiele nowych kościołów. Katedra św. Vita na zamku stała się pierwszoplanową gotycką budowlą. Drugim dominującym obiektem sakralnym z okresu Karla był kościół Wniebowzięcia NMP i św. Karola Wielkiego na Karlově, wzniesiony w l. 1350 – 1377 (była to część klasztoru augustianów). Był on prawdopodobnie wzorowany na kaplicy pałacowej Karola Wielkiego w Akwizgranie. Jego wnętrze zostało przebudowane w XVIII w. przez Bonifata Wohlmuta. Olbrzymie żebrowane sklepienie gwiaździste było na owe czasy wspaniałym osiągnięciem architektonicznym. W jego wnętrzu godną uwagi jest kaplica Świętych schodów, potrójne zejście z pocz. 18. w., zrealizowane według projektu cenionego barokowego architekta Jana Błazeja Santiniego.

W 1784 r. karlovska parafia została zniesiona, a domy przyłączono do kościoła św. Apolinarego. Z chwilą przekazania wspomnianego kościoła redemptorystom, rektorem w Pradze - Karlově był Josef Hřebačka (* 17 III 1810 Moravská Nová Ves, + 2 II 1860 Praga) od 1859 r. był rektorem w Pradze - Karlově.

91. Impulsem do założenia klasztoru redemptorystów Pradze stała się misja w żeńskim więzieniu w Hradczanach. Wcześniejsze misje tego typu prowadzili redemptoryści w Wiedniu i Brnie. Ministerstwo zdecydowało że powierzy to zadanie redemptorystom i zwróciło się do praskiego arcybiskupa Schwarzenberga. Ten poparł tę inicjatywę, a po akceptacji ze strony wiedeńskiego prowincjała, w dniu 15 I 1856 r. zaoferowano kościół na Karlově wraz z pobliskim więzieniem a Novém Městě w Resselově ulicy. Z czasem państwowa administracja postawiła tak niekorzystne warunki i dlatego w r. 1869 zakończono tę współpracę. Z rekomendacji przy poparciu cesarza Ferdynanda otrzymali inny kościół św. Kajetana na Malé Straně, z przyległym klaszturem (1869). Nie są znane bliższe dzieje tego klasztoru po r. 1869. o. Ladislava Daňhy „Paměti o českých redemptoristech“ w drugim jej tomie opisuje i bilansuje jedynie działalność misyjną niektórych redemptorystów. Zabrakło w niej całościowej historii klasztoru, katalogu przełożonych, zrealizowanych zmian i ich oceny. Ponadto archiwum klasztoru k/św. Kajetána znajduje się w archiwum państwowym i czeka na opracowanie.

92. Por. Tuchów, Archiwum Prow. CSSR: ŽoAjedka, s. 156.

93. Franz Xaver Franz po ukończeniu nauki w kłodzkim gimnazjum, w 1882 r. wstąpił do redemptorystów, a 17 czerwca 1883 r. złożył śluby zakonne, po czym w cztery lata później przyjął święcenia kapłańskie (10 VIII 1887). Następnie pracował on w różnych klasztorach. W 1900 r. jako znający język czeski został posłany do Barda Śl. w pierwszej ekipie trzech redemptorystów. Powierzono im zadanie pielęgnowania ruchu pielgrzymkowego. To on zainicjował projekt kaplic różańcowych, jak też pielgrzymki stanowe oraz opracował modlitewnik z medytacjami różańcowymi i w 1905 r. wydał je drukiem. W latach 1902-1904 o. Franz był superiorem tutejszego klasztoru. Por. K. Plebanek, Sto lat redemptorystów w Bardzie Śląski, Brdo 2000, s. 6-10, 17; Tenże, sanktuarium Matki Bożej Strażniczki Wiary - Bardo Śląskie, Bardo Śląskie 1995, s. 146-147.

W późniejszym czasie posługę kapłańską i misyjną urzeczywistniał on m.in. w podwrocławskim kościele p.w. Matki Bożej w dzielnicy Wrocław-Dąbie (ul. Wittiga 10; wzn. w l. 1918-1919; Breslau-Grüneiche) należącej do parafii katedralnej i oddalonej od niej o ok. 3 km. Od 1830 r. kościół ten i tutejsza okolica stanowiły ulubiony cel wypadów i wycieczek mieszkańców Wrocławia. W 1891 r. żyło tu 199 katolików.

Redemptoryści przybyli do tutejszego kościoła 7 kwietnia 1918 r. na życzenie kurii arcybiskupiej we Wrocławiu (dekret z 10 III 1918 r.). Współbracia św. Alfona M. Liguoriego byli już wrocławianom dobrze znani bowiem od 13 maja 1900 r. obsługiwali oni sanktuarium maryjne w Bardo Śl. i wspomagali okoliczne parafie. Pierwszym przełożonym domu zakonnego we Wrocławiu -Dąbiu był ojciec doktor Augustin Rösler (+ 02 IV 1922 r. w wieku 71 lat), a drugim z kolei przełożonym był ojciec Franz Xaver Franz (śluby zakonne złożył 17 VI 1881 r. w wieku 22 lat), pierwszy wice przełożony (tzw. konsultor - administrator) klasztoru w Bardo Śl. (erg. w 1900 r. w diec. wrocławskiej i prowincji austriackiej). Początkowo tutejszą wspólnotę tworzyło pięciu ojców, a nieco później istniała tu nawet siedziba prowincjalatu wschodnio-niemieckiej wice prowincji redemptorystów (eryg. 19 III 1859 r.; w 1901 r. liczyła 145 członków). Zob. K. Engelbert, J. Engelbert, Die katholischen Kirchen Breslaus, 1961²; N. Bartonitschek, G/T A-Z, s. 23; Catalogus congregationis SS. Redemptoris continuatus et publicatus mensae septembri anni Domini [1901], Romae [brw], s. 49, 230.